

УДК 378.22+37.013.32:33(043.3)

О. А. ЧЕРНЕГА

ЗНАЧУЩІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КОМУНІКАТИВНІ ПРОЦЕСИ У НАВЧАННІ” ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті висвітлено значущість та місце навчальної дисципліни “Комунікативні процеси у навчанні” у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Схарактеризовано особливості її викладання у ВНЗ.

Подано робочу програму з дисципліни, розглянуто мету й завдання курсу, описано зміст, форми, методи й засоби навчання дисципліни.

Ключові слова: комунікативні процеси, підготовка до комунікативного процесу, інженер-педагог, чинники спілкування.

Підвищення якості освіти є однією з актуальних проблем для всього світового співтовариства. Їх вирішення пов'язане з модернізацією змісту освіти, оптимізацією способів і технологій організації освітнього процесу і, звичайно, переосмисленням мети й результату освіти. У загальному контексті європейських тенденцій глобалізації Міжнародна комісія Ради Європи (програма Definition and Selection of Competencies) визначила ті основні ключові компетенції, які в результаті утворення повинні освоїти молоді фахівці. Відповідно й мета освіти стала співвідноситися із формуванням ключових компетенцій, що зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) [3]. Однією з основних ключових компетенцій є комунікативна, яка розглядається як здатність людини діяти в конкретній життєвій ситуації вибудовувати спілкування і взаємодіяти з іншими людьми. Вона позитивно впливає на розвиток критичного мислення й критичного сприйняття медіаінформації, формування якостей лідера, позитивної самооцінки й упевненості в собі, фізичне та психічне здоров'я [4; 5].

Комунікативна компетентність постає як важлива складова професійної компетентності майбутнього фахівця. Процеси комунікації відіграють одну з провідних ролей у будь-якій професійній діяльності. У мові людини відображається все: і рівень освіченості, і рівень культури, її світогляд, принципи, переконання тощо. Тому комунікативна компетентність майбутніх інженерів-педагогів – одна з умов їх ефективної комунікативної діяльності у професійній сфері й потужний ресурс їх професійного зростання та становлення.

Проблемі формування комунікативної компетентності присвячено праці українські і зарубіжних науковців (В. Беспалько, Д. Годлевська, Ю. Смельянов, К. Ларсон, Дж. Равен, А. Холідей та ін.). Комунікативну підготовку фахівців досліджують Ю. Жуков, М. Ісаєнко, Є. Мелібруда, Н. Назаренко, Л. Петровська, П. Растянников та ін.

Метою статті є висвітлення значення й місця навчальної дисципліни “Комунікативні процеси у навчанні” для професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, а також характеристика особливостей її викладання у ВНЗ.

Підготовка студентів інженерно-педагогічних спеціальностей до ефективної комунікативної діяльності має спиратися на адекватний сучасним потребам зміст навчання, включати активні форми й методи навчання, щоб зміцнити впевненість випускників у своїх професійних і особистісних можливостях. Для цього в них необхідно формувати: комунікативну компетентність; комунікабельність; адекватну мовну та ділову поведінку з урахуванням специфіки професійної мови; вміння приймати рішення й нести за них відповідальність, здатність бути розробником ідей та ініціатором нових підходів до вирішення практичних завдань, своєчасно реагувати на обставини, які не піддаються контролю, і діяти миттєво тощо.

З цією метою до нормативної частини освітнього стандарту підготовки студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, освітньої галузі знань 0101 “Педагогічна освіта”, напряму підготовки 6.010104 “Професійна освіта” (за профілем підготовки) включено навчальну дисципліну “Комунікативні процеси у навчанні”.

У Бердянському державному педагогічному університеті предмет “Комунікативні процеси у навчанні” викладають студентам профілю підготовки “Комп’ютерні технології” та “Економіка”.

Вивчення курсу ґрунтується на основних положеннях дисциплін “Соціологія”, “Соціальна психологія”, “Методика професійного навчання: педагогічна майстерність”, “Психологія спілкування”, “Ділове спілкування”, “Конфліктологія”, “Риторика”.

Програма навчальної дисципліни розрахована на 60 академічних годин, що передбачає проведення 16 годин лекцій, 18 годин практичних (семінарських) занять та 26 годин самостійної роботи студентів. Вивчення дисципліни завершує складання заліку.

Побудова навчального курсу “Комунікативні процеси у навчанні” здійснюється за модульним принципом, що надає йому чіткої послідовності, логічності, системності. Ефективність навчальної дисципліни забезпечується чітким плануванням усіх видів діяльності студента, структуруванням навчального матеріалу з виділенням окремих модулів, організацією навчальної праці студента, контролем рівня знань, умінь і навичок з кожного модуля. Таке навчання дає змогу надавати пріоритет індивідуально-творчій та самоосвітній роботі студентів, враховувати їх особистісний потенціал і потреби.

Перед студентами розкриваються такі актуальні проблеми. Вивчаючи змістовий модуль 1 “Спілкування як соціально-психологічна і комунікативна категорія”, студенти знайомляться з історією комунікації; засвоюють поняття комунікації, типи, форми й засоби комунікації; інтерактивний і перцептивний аспекти спілкування; комунікаційні бар’єри, причини їх виникнення та класифікацію; види комунікаційних бар’єрів; вивчення переконання і навіювання в процесі спілкування; наслідування як важливий механізми психологічного впливу.

У змістовому модулі 2 “Прикладні аспекти комунікації” висвітлюють базові правила організації та проведення основних форм ділового спілкування; розкривають особливості педагогічного спілкування; розглядають професійно-педагогічну культуру й культуру мови викладача.

Успішне опанування спілкуванням залежить від урахування в цілому системи чинників, що взаємодіють: культура середовища (природного, яке забезпечує їжу, повітря, світло, тепло тощо; географічного (клімат, ландшафт, краєвид, тип поселення, екологія), у яких людина розвивається; соціального (суспільний устрій, система виробничих відносин, матеріальні умови життя, виховання, освіта, характер перебігу виробничих і соціальних процесів, ЗМ); культура суспільства; особливості розвитку соціальної сфери; національні традиції; стан здоров’я тощо. У процесі взаємодії людини з різними групами відбуваються її соціалізація та розвиток. Середовище постійно змінюється через практичну діяльність, розширює та змінює зміст умов, які впливають на життя, спілкування, розвиток, генетична спадковість і стан здоров’я людини; соціальна й культурна належність, яка впливає на її безпосереднє оточення; обставини біографії; культурна традиція, професійний і соціальний статус; особистість (безпосередньо або опосередковано) впливає на середовище та приводить до його змін. Якщо спілкування здійснюється в Україні, то його супроводжує відповідне культурне середовище, що визначає його межі й можливості; психічні особливості, світогляд, ціннісні орієнтації, внутрішні потреби та інтереси; система міжособистісних відносин; організовані впливи на людину з боку окремих осіб, груп, об’єднань і всього співтовариства [1].

Отримані знання допомагають молодим фахівцям проаналізувати існуючу ситуацію на ринку праці й розробити стратегію дій щодо конкурентоспроможності.

Метою дисципліни “Комунікативні процеси у навчанні” є формування педагогічної культури спілкування; оволодіння майбутніми фахівцями системою комунікативних знань, умінь, що забезпечують реалізацію функцій, покладених на них загалом; здійснення майбутніми фахівцями професійно-педагогічної комунікації на високому якісному рівні, можливість самореалізації й самовдосконалення студентів через вербальні, невербальні засоби комунікації з погляду професійно-педагогічної діяльності інженера-педагога.

У результаті вивчення дисципліни “Комунікативні процеси у навчанні” студенти мають *знати*:

- історичні витоки професійно-педагогічної комунікації;
- сутність, види, функції, моделі комунікації;
- сутність, структуру, сферу, динаміку педагогічного конфлікту;
- конфлікт у взаємодії “викладач-студент”, “викладач-викладач”, “викладач-керівник”;
- шляхи подолання конфліктів професійно-педагогічної комунікації;
- сутність, функції мови й мовлення викладача, його індивідуальний стиль;

- види, особливості вербальних засобів професійно-педагогічної комунікації;
- культуру мови й мовлення, техніку мовлення педагога;
- мовленнєвий етикет та моделі взаємодії “викладач-студент”;
- сутність, класифікацію невербальних засобів комунікації;
- співвідношення вербальних і невербальних засобів комунікації;
- особливості зовнішнього вигляду, поведінки педагога;

уміти:

- використовувати багатство мови у професійно-педагогічній комунікативній діяльності;
- реалізувати основні різновиди мовлення у професійно-педагогічній комунікативній діяльності;
- добирати в усному й писемному педагогічному мовленні найдоцільніші формули мовленнєвого етикету;
- моделювати процес професійно-педагогічної комунікації, враховуючи його структурні елементи;
- організовувати процес прийому й передачі інформації;
- управляти процесом у системі “викладач-студент”;
- установлювати суб’єкт-суб’єктні стосунки із суб’єктом комунікації;
- установлювати комунікативні зв’язки в колективі;
- використовувати інформаційні ресурси комп’ютерних технологій для організації навчально-виховного процесу.

Для вивчення у повному обсязі нового матеріалу та його закріплення, формування практичних навичок, набуття власного досвіду, розвитку необхідних для професійного спілкування особистісних якостей застосовують традиційні форми навчання: лекції, семінарські, практичні заняття та самостійну роботу студентів.

В основу підготовки студентів до комунікативної взаємодії в професійній та міжособистісній сферах покладено діяльнісний і рефлексивний підходи. Це вимагає особливої уваги до практичної спрямованості навчання. Метою практичної складової є залучення майбутніх фахівців до поглибленої комунікативної діяльності з використанням бази знань, методів, стилів і засобів розв’язання конфліктів, з якими будуть зустрічатися випускники у професійній сфері. У процесі занять організовується практичний показ алгоритму прийняття доцільного рішення під час контакту з людьми, бачення, розуміння, відчуття духовного світу іншої людини за рахунок творчого усвідомлення й подолання критичного моменту.

Під час вивчення дисципліни використовують активні методи навчання. Цікавою, наприклад, є рольова гра “Три товариші”, її мета – вдосконалювати рівень товариськості (навчити обмежувати себе яскраво вираженим екстравертам і розкриватися інтровертам). У процесі гри студенти обирають собі соціальну роль (директор ліцею, домогосподарка, “бомж” тощо) і сідають у центр кола. Інші учасники гри ставлять усім трьом однакові запитання. Кожний, хто сидить у центрі, повинен відповісти на це за-

питання згідно зі своєю соціальною роллю (через 3 секунди після того, як прозвучить запитання). Причому кожен із тих, хто відповідає попередньо, визначає обсяг свого висловлювання (1, 3, 10 пропозицій). За точністю виконання завдання стежить “охоронець часу”.

Не менш цікавою є й ділова гра “Почуй мене!”, для проведення якої необхідно, щоб учасники груп мали змістовну інформацію, якою вони можуть поділитися один з одним. Далі пропонується один з можливих шляхів реалізації цього завдання. Характер висловлювань, що зачитують групі, може змінюватися відповідно до її складу. Наприклад: “Учора наш завідувач знову зробив мені зауваження в присутності моїх співробітників. Начебто я перший рік працюю, і мені треба пояснювати, як розподіляти обов’язки у відділі. Набридло мені все це, давно слід покінчити з цим нервуванням”. Кожне висловлювання можна прочитати тричі: перший раз для того, щоб учасники написали відповідь з використанням уточнення, другий раз – використовуючи переказ, третє – подальший розвиток думок співрозмовника. Після того, як усі написали відповіді, викладач просить кожного чи когось з учасників групи зачитати їх. За необхідності (якщо відповіді не відповідають запропонованим для тренування прийомам) викладач вносить корективи сам чи залучає групу. Мета цієї гри дає змогу її учасникам усвідомити суть запропонованих їм прийомів активного слухання, потренуватися в їх використанні, що є першим кроком на шляху формування уміння слухати іншу людину.

Також цікавим є використання методу малих груп. Одне із завдань на занятті, де використовують цей метод, має тему “Відображення почуттів”. Для його виконання учасників ділять на малі групи (пари). Один студент вимовляє емоційно забарвлену фразу, інший учасник спочатку повторює своїми словами зміст почутого (відображення змісту), а потім намагається визначити почуття, що, на його думку, переполюють його партнера у момент говоріння (відображення почуттів). Партнер оцінює точність обох відображень. Потім учасники міняються ролями. Мета: оцінити рівень емпатії – здатність переживати ті самі почуття, якими переполюнений партнер по спілкуванню в цей момент.

В організації роботи з дисципліни “Комунікативні процеси у навчанні” практикують використання кооперативного методу навчання (робота в групах): опрацювання додаткової літератури, проведення тренінгів, диспутів за темами: “Вуха мої локатори”, “Магія нашого імені”, “Вчимося цінувати індивідуальність”, “Сліпий і поводитир”, “Правда чи брехня”, “Зіпсований телефон” тощо.

Окрім інформації про ефективні методи спілкування, використовують складання бібліографічних карт з тем курсу, підготовку рефератів, підготовку додаткової інформації з питань тем курсу. На інтерактивних практичних заняттях студенти також дізнаються, як підготувати проблему та провести за нею дискусію. Мета таких завдань дискусії – навчитися пропонувати слухачам актуальну й цікаву проблему; навчитися подавати про-

блему; навчитися зав'язувати та проводити дискусію; навчитися підбивати підсумки дискусії.

Студенти вчаться розробляти самопрезентацію (в діловому спілкуванні), мета якої навчитися: подавати себе, зацікавити партнерів, привабити їх; знаходити правильні способи самоподання, формувати імідж, контролювати свою мову, міміку, жести, пози; відповідати на запитання, що постали; налагоджувати комунікативні зв'язки.

Самостійна робота студентів під час вивчення курсу “Комунікативні процеси у навчанні” спрямована на формування загальних та спеціальних знань, умінь, навичок і переконань, які необхідні їм для успішного виконання в майбутньому професійних та громадських функцій. Вона здійснюється на основі інформації, яку студенти отримують ззовні, у тому числі під час аудиторних занять.

У процесі самостійної роботи студенти, спираючись на раніше накопичені знання та вміння, власний життєвий досвід, ціннісні орієнтації, перетворюють отриману інформацію в якісно нові знання [2]. Основними формами самостійної роботи є: вивчення першоджерел; знайомство з додатковою літературою; складання конспектів, блок-схем і опорних конспектів; складання власних прикладів за тематичними ситуаціями з розглянутої теми; розробка бібліографічних карток за різними темами; підготовка цікавих повідомлень з теми; реферування та анотування літератури з курсу “Комунікативні процеси у навчанні”; розроблення тестових завдань з теми тощо.

Такий зміст навчання сприяє усвідомленню студентами важливості всіх аспектів комунікативного процесу, а правильно підібрані форми й методи навчання активізують їх особистість, допомагають подолати психологічні бар'єри, сприяють їх активності, цілеспрямованості у спілкуванні та впевненості у власних можливостях.

Висновки. Таким чином, під час викладання навчального курсу “Комунікативні процеси у навчанні” для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, напряму підготовки 6.010104 “Професійна освіта” (майбутніх інженерів-педагогів) прагнемо використовувати адекватний сучасній науці зміст навчання, побудований на модульній основі, активні методи й форми навчання, активну самостійну роботу. Це створює необхідні умови для розвитку умінь самостійно мислити, орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свої підходи до вирішення проблем, встановлювати ділові контакти з аудиторією. Студенти набувають навичок працювати в групі, вчаться колективно планувати та взаємодіяти з партнером, надавати допомогу одне одному у вирішенні завдань тощо.

Список використаної літератури

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч. посіб. / О. Г. Берестенко. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 300 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : навч-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Н. Ю. Бутенко, В. М. Приходько, Н. І. Федоренко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 334 с.

3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

4. Emanuel R. The Case for Fundamentals of Oral Communication, Community College Journal of Research and Practice [Electronic resource] / R. Emanuel. – Mode of access: <http://www.natcom.org/index.asp>.

5. National Communication Association. Communication Programs in Higher Education. – Washington, D.C. : National Communication Association, 2004.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2015.

Чернега Е. А. Значимость дисциплины “Коммуникативный процесс в обучении” для профессиональной подготовки будущих инженеров-педагогов

В статье освещены значимость и место учебной дисциплины “Коммуникативные процессы в образовании” в профессиональной подготовке будущих инженеров-педагогов. Охарактеризованы особенности ее преподавания в вузе.

Приведена рабочая программа по дисциплине, рассмотрены цели и задачи курса, описано содержание, формы, методы и средства обучения дисциплине.

Ключевые слова: коммуникативные процессы, подготовка к коммуникативному процессу, инженер-педагог, факторы общения.

Chernega O. Importance of a Discipline “Communicative Process in Education” for the Future Teacher-Engineers’ Training

The importance and place of a discipline “Communication processes in education” in the training of future teacher-engineers are expounded in the article. The features of the discipline teaching in a high school are characterized.

The working program of the discipline is represented; the goals and objectives of the course are discussed; the contents, forms, methods and means of teaching of the discipline are described.

Construction of the course “Communication processes in education” is carried out in a modular fashion, which gives it a clear continuity, logic, consistency. The effectiveness of the course is provided by accurate planning of all students’ activities, educational material structuring with the release of individual modules, the organization of students’ academic work, control each module’s level of knowledge and skills. Such training allows you to give priority to students’ individual creative work and self education, to consider their own potential and needs.

Activity-reflexive approaches are put into the basis of students’ preparation for communicative interaction in professional and interpersonal fields which requires special attention to practical orientation of training. The aim of practical part is to attract future professionals to the depth of communication activities using their knowledge, methods, styles and means of conflict resolution which alumni may meet in their professional activities. Practical display of algorithm of taking appropriate decisions during contact with people, vision, understanding, feeling of another person’s inner world through creative awareness and critical moment overcome are organized during the training process.

Key words: communication processes, preparation for communicative process, a teacher-engineer, communication factors.